

La premsa i les caricatures del 1714

Gemma Peralta

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by R

La premsa des del seu naixement ha estat una eina molt influent en la política i en la societat i, en el cas de les commemoracions, sempre ha tingut un paper destacat en el procés de fixació de significats, en aquest cas en la catalització de la percepció col·lectiva de la dimensió simbòlica de l'Onze de Setembre, en el marc del recobriment i de l'expansió d'una consciència nacional catalana. Paral·lelament, cal tenir en compte la funció de les il·lustracions que, inicialment com a estampes i fulls volants i a partir del segle XIX com un element més de la premsa periòdica, ajuden a la fixació de les idees que es volen transmetre i sovint arriben a un públic encara més ampli, ja que arriben més ràpida i directament al lector, sobretot si era en el format d'il·lustració humorística o satírica, com per exemple les caricatures. La caricatura, de fet, nasqué al segle XVI, i juntament amb la sàtira s'usava per ridiculitzar els adversaris, sobretot polítics, criticar el poder i censurar, des del seu punt de vista, defectes d'un personatge concret o d'un col·lectiu determinat. Aquestes imatges fins i tot permetien incidir en un públic pobrament alfabetitzat, i gràcies a la impremta aquestes estampes i més tard publicacions periòdiques van augmentar considerablement, així com també la seva influència política i social.

Ja durant la guerra de successió hi ha constància de gravats que criticaven la situació política que es vivia. Aquestes imatges eren sobretot provinents d'Anglaterra i Holanda i sovint hi havia versions en diverses llengües, precisament per arribar a un públic major. L'any 1702 començaren les crítiques a través de la sèrie satírica titulada *Esopus in Europa*, on l'autor tracta amb humor la situació quan converteix els monarques europeus en animals per explicar els moviments polítics que hi havia enfront la successió al tron espanyol. En aquesta època hi hauria moltes imatges a destacar, però la gran majoria tenen

un parell de coses en comú: els personatges principalment criticats són quasi sempre Lluís XIV i Felip d'Anjou, però a més semblen tenir molt clar quin era el caràcter de qui esdevindria Felip V, ja que la majoria de vegades surt força malparat: el ridiculitzen com a titella de Lluís XIV, com a lladre de la corona o el titllen de covard, com en el cas de la il·lustració titulada «Caravana espanyola», de la sèrie *Esopus in Europa*, on se'l veu com un poruc que fuig literalment 'cagat de por', tal com s'observa quan amb una mà intenta tapar-se el cul. A més, entre el seu equipatge el dibuixant hi ha situat també un orinal. Aquest seria tan sols un exemple de les desenes d'il·lustracions que des d'Anglaterra i Holanda li van dedicar a Felip V durant els primers anys del segle XVIII.

Imatge 1. www.britishmuseum.org

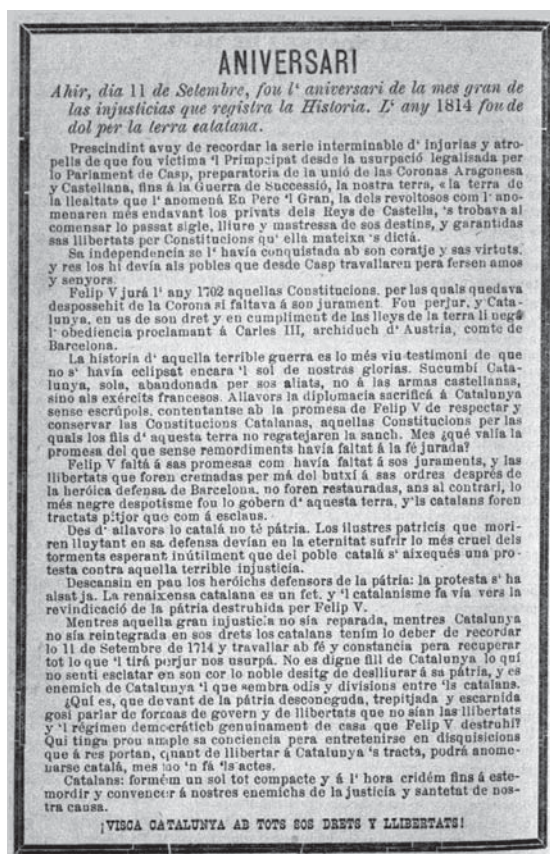
Posteriorment, l'esperit historicista del corrent intel·lectual romàntic va contribuir a l'aparició, amb força, d'una Renaixença catalana, que entre d'altres coses reivindicaria el passat a través de diverses publicacions periòdiques de l'època com serien: *Lo Verdader Català*, nascuda l'any 1843, però sobretot altres una mica més posteriors com el diari *La Renaixensa*, el setmanari vigatà *La Veu del Montserrat*, *Lo Somatent* de Reus, o *L'Arch de Sant Martí*. Aquestes publicacions van col·laborar en la concreció d'una diada nacional catalana, lligat a la voluntat de recobrament d'uns valors patriòtics i culturals. La segona meitat del segle XIX va ser quan van aparèixer les primeres poesies dedicades als herois del 1714, de Jacint Verdaguer o Víctor Balaguer, per exemple; i en clau literària també es convocaren uns Jocs Florals específics per a textos sobre la Guerra de Successió. En aquest sentit, Fradera argumentava que «la Guerra de Successió pràcticament hivernà com a motiu literari [...], justament en els moments que emergeix la nova literatura en la llengua autòctona, el moviment literari i cultural que coneixem amb el nom de Renaixença».¹ Segons el mateix Fradera, el motiu principal pel qual aquest tema fou defugit durant aquests anys fou evitar la problemàtica social i, en contraposició, aquesta literatura es refugià en el medievalisme i el costumisme. Per tant, «en aquest model els grans conflictes entre Catalunya i Castella tindrien un lloc secundari, per no dir insignificant».² De fet, el que es volia evitar era l'aparició de qualsevol sospita de separatisme. Malgrat tot, en proporció amb l'augment de la producció de poesia en català també augmenta la presència d'aquest tema. A més, els anys 65 i 68 en els cartells dels Jocs Florals de Barcelona es van convocar premis específics per a obres sobre la Guerra de Successió. Durant la dècada següent es publicarien i representarien obres dramàtiques situades en el temps de la Guerra com *Bac de Roda* i *Lo coronel d'Anjou*, de Francesc Pelai Briz, *Les heures del mas*, *Lo ferrer de tall* i *Sota terra*, de Frederic Soler o *Mestre Oleguer*, d'Àngel Guimerà.³

1. FRADERA, Josep Maria. *Passat i identitat: la Guerra de Successió en la política i la literatura del segle XIX català*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 19.

2. *Ibidem*, p. 20.

3. SUNYER, Magí. *Els mites nacionals catalans*. Vic: Eumo Editorial — Societat Verdaguer, 2006, p. 258.

Però, malgrat aquests antecedents i alguns tímids intents, no va ser fins l'any 1886 quan s'establí la commemoració específica de l'Onze de Setembre, organitzada pel Centre Català, amb Valentí Almirall i Àngel Guimerà al capdavant. Fou una missa en honor als caiguts, a Santa Maria del Mar, i en els dies següents algunes de les publicacions abans citades se'n van fer ressò, com *La Renaixensa*, on a més eren habituals les referències a Felip V com «lo bisnet d'aquell Anjou, que cremà les llibertats catalanes».⁴ Una altra publicació que ho publicà en forma de notícia va ser el diari *L'Arch de Sant Martí*, on podem

Imatge 2. *L'Arch de Sant Martí*, 12/09/1886.

4. *La Renaixensa*, núm. 31-33, 1886, p. 251.

llegir «los catalans tenim lo deber de recordar lo 11 de Setembre de 1714 i treballar amb fe i constància per a recuperar lo que el tirà perjur nos usurpà». De fet, en aquesta mateixa publicació ja informava⁵ que s'estava preparant una estàtua de Rafel Casanova, a càrrec de l'Ajuntament de Barcelona, que s'inaugurà dos anys més tard, el 1888.

A primera vista sembla estrany que entre les publicacions que van destacar entre les seves pàgines la primera commemoració de l'Onze de Setembre no hi constin dues de les revistes satíriques i il·lustrades amb més pes de l'època: *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*. Aquestes dues revistes, dirigides per Josep Roca i Roca, eren de les més destacades entre la premsa republicana, juntament amb d'altres com *La Flaca* o *La Mosca*, però malgrat defensar sovint els interessos de Catalunya i compartir idees dels grups anomenats catalanistes com els que hem citat no van voler destacar en portada ni en les seves influents il·lustracions aquest fet. Un dels motius podria ser també el contingut religiós que va tenir aquesta commemoració en els seus primers anys, ja que aquestes publicacions també eren conegudes pel seu manifest anticlericalisme. De fet, la naturalesa religiosa en la qual s'emparava la commemoració de 1886 explica alhora el fet que la gran premsa en castellà de Barcelona també en fes difusió. Aquest seria el cas, per exemple, de *La Vanguardia*.

Com abans comentàvem, l'any 1888 s'inaugurà l'estàtua a Rafael Casanova, però segons explica Pere Anguera aquest monument adquirí realment importància l'any 1899, quan la premsa va reflectir l'homenatge que la societat retia, de forma més o menys espontània, al conseller en cap de l'any 1714 a través de les ofrenes florals el dia 11 de setembre. Dos anys més tard, l'any 1901 marcaria un abans i un després en la commemoració. Aquell onze de setembre un grup de joves van apropar-se a l'estàtua de Casanova per a fer-hi les ofrenes que en els darrers anys s'estaven convertint en una tradició quan van ser atacats per policies a cavall. Uns trenta joves catalanistes van ser empresonats, fet que provocà diverses protestes polítiques i ciutadanes. Al contrari del que esperaven, això encara esperonà més la commemoració de la diada, quedant associada com a una reivindicació catalanista contra l'estat espanyol. Alhora, també serví perquè les dues grans publicacions satíriques i republicanes abans citades s'animesin

5. *L'Arch de Sant Martí*, 19/09/1886, p. 15.

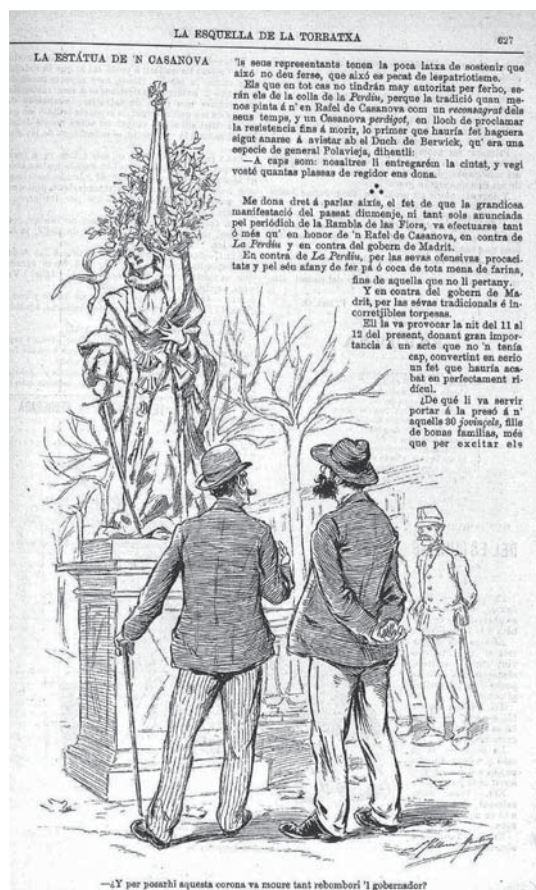
a tractar el tema entre les seves pàgines. *L'Esquella de la Torratxa* es burlà de la intervenció policial, titllant-la de matussera i, a més, agràia a la mateixa policia el fet d'haver convertit la commemoració de l'Onze de Setembre «en una espècie d'altar venerat de les aspiracions catalanistes».

Una posició curiosa adoptava en canvi *La Campana de Gràcia* ja que malgrat en cap moment considera adequada la detenció dels joves catalanistes, denota l'existència d'un ressentiment amb els grups catalanistes lligats a *La Veu de Catalunya* i a *La Perdiu*, ja que gairebé al final de l'article, Josep Roca i Roca — que signa amb un dels seus habituals pseudònims, P.K. — diu «Bé se n'han comeses d'injustícies en contra dels nostres amics, i ells encara estan dejuns de protestar-ne. Ni una sola vegada s'han posat al costat del perseguit, en tant el perseguit no hagi sigut de la seva colla».⁶

Tornant a *L'Esquella de la Torratxa*, també és de destacar l'opinió que mostren de Casanova, aprofitant el benentès, els aldarulls que hi van haver el mateix 1901. En el número corresponent al 20 de setembre de 1901 hi podem observar una il·lustració de Joan Pellicer Montseny en la qual es representa l'estàtua de Casanova i davant un home li diu a un altre «¿I per posar-hi aquesta corona va moure tant rebombori el governador?», ironitzant de nou. Però el text que acompanya la imatge ens permet saber que segons Josep Roca i Roca — que aquest cop signava com a P. del O. — potser Casanova no es mereixia aquella estàtua. D'una banda quan diu «Si les demás estàtues que voregen la balustrada del Passeig tenen sentits jo crec que se'n donaran per ofeses. Des de Jofre el Pilós [...] a la d'en Roger de Llúria [...] totes a una diran: ¿Què ha fet aquest Casanova, perquè tots els catalanistes se recordin d'ell i ningú de nosaltres?». De l'altra, perquè el mateix Roca i Roca sembla estar en desacord amb l'actuació de qui fou conseller en cap, ja que diu que «en lloc de proclamar la resistència fins a morir, lo primer que hauria fet haguera sigut anar-se a avistar amb el Duc de Berwick, que era una espècie de general Polavieja, dient-li: —A caps som: nosaltres li entregarem la ciutat, i vegi vostè quantes places de regidor ens dona»⁷.

6. *La Campana de Gràcia*, núm. 1688, 21/09/1901, p. 2.

7. *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1184, 20/09/1901, p- 2-3.

Imatge 3. *L'Esquilla de la Torratxa*, núm. 1184, 20/09/1901.

Malgrat tot, el cert és el que punt d'inflexió més gran en les il·lustracions commemoratives i la premsa en general és durant la primera dècada del segle XX amb l'aparició del setmanari *iCu-cut!*, la primera publicació satírica que defensà una ideologia clarament catalanista. Un dels diversos exemples que trobaríem en aquesta coneguda revista és una il·lustració de portada⁸ que celebra el número 100 de la publicació. En la imatge s'hi pot veure com canvien el nom del bany: on posava «nº100» pel de «Can Felip», sota l'atenta mirada

8. *iCu-cut!*, núm. 100, 26/11/1903, p. 1.

del fantasma de Felip V, que li recrimina que li hagi pres el número. El darrer exemple correspon al 15 de setembre,⁹ i és una mostra de la importància que havia adquirit la commemoració de l'Onze de Setembre, ja que el setmanari dedicà una pàgina per a la crònica de la jornada i anava acompanyada de dues fotografies que mostren l'ofrena a Casanova.

Així doncs, també a través de la premsa, dels seus textos i de les seves il·lustracions, és possible fer un repàs dels fets de 1714, del sorgiment de la commemoració de la diada i dels seus màrtirs i fins al seu establiment, cap a inicis del segle XX. D'altra banda, a més de mostrar una cronologia, la premsa també ha permès observar quines cultures polítiques s'hi van implicar i quan ho van fer.¹⁰

Imatge 4. *iCu-cut!*, núm. 100, 26/11/1903.

9. *iCu-cut!*, núm. 434, 15/09/1910, p. 11.

10. Totes les imatges, excepte *Esopus in Europa*, pertanyen a la Biblioteca de Catalunya.

Imatge 5. *¡Cu-cut!*, núm. 434, 15/09/1910.